

KİTAP TANITIMI & ELEŞTİRİ / BOOK REVIEW & CRITICISM

Ten ve Taş -Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*

Dr. Öğr. Üyesi Nazife Gürhan
Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
ngurhan71@gmail.com

Öz

Kentlerin mekânsal organizasyonunun şekillenmesinde hâkim beden algısının etkili olduğunu belirten Richard Sennett, *Ten ve Taş* adlı kitabında kültür, inanç ve iktidarın beden üzerinden kent mekanına yansımalarını incelemektedir. Kitapta Atina, Roma, Paris, Venedik, Londra ve New York gibi Batı uygarlığının önemli kentlerinin belli dönemleri kesitler halinde ele alınarak o dönemdeki beden kavrayışının kentsel mekân tasarımını şekillendirmesi akıcı bir üslupla dile getirilmektedir. Kent mekanına bakışımızı ve kenti algılayışımızı etkileyecek olan bu kitap toplumsalın mekandaki izdüşümlerini anlamamızda yeni bir perspektif kazandıracak bir niteliğe sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kent, beden, mekân, iktidar.

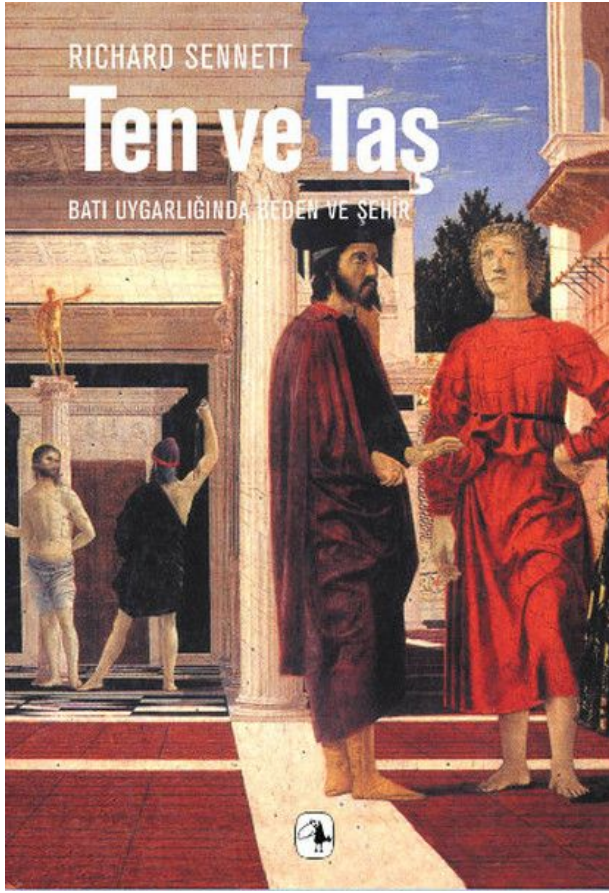
The Body and the City in Western Civilization

Abstract

Richard Sennett, who states that the dominant perception of the human body is effective in shaping the spatial organization of cities, examines the reflections of culture, belief, and, power on the urban space through the human body in his book *Flesh and Stone*. In the book, certain historical periods of the important cities of Western civilization such as Athens, Rome, Paris, Venice, London and New York were discussed in sections and how urban space design was shaped by the perception of the human body at the time was explained with a flowing style. The book has the potential to provide a new perspective to our understanding of social projections in spaces while also influencing one's outlook on urban spaces and perception of the city.

Keywords: City, body, space, power.

* Sennett, R. (1994). *Flesh and stone -the body and the city in Western civilization*, New York: W. W. Norton & Co.

Sennett, R. (2008). *Ten ve taş - Batı uygarlığında beden ve şehir*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları. 387 s.

Toplumun ve toplumsalın anlaşılmasında popülaritesi artan bir kategori olarak mekân, son yıllarda büyük ilgiye mazhar olmaktadır. Mekânın basit bir geometri olmadığı aksine içinde çeşitli anlamlarla yüklü bir alan olması mekân sosyolojisi çalışmalarının odak noktasıdır. Mekâna içkin değer ve anlamlar, mekânın üretimi ve yeniden üretiminde etkin rol oynar. Üretim ilişkilerinden tutun da tüketim ilişkilerine kadar, dini inançların etkisinden siyasete kadar, içinde şekillenen kültürden bireylerin bedensel algılarına kadar topluma dair her şey mekânı şekillendiren unsurlar olarak görülür.

Sosyolojide mekân ilk dönemlerde özellikle üretim ilişkileriyle ele alınır. Kent, kentleşme süreci içerisinde ortaya çıkan kendine has yeni sosyal ilişki biçimlerinin modern dünyayı dönüştürmedeki rolleri açısından ele alınır. Başka bir ifadeyle kentsel mekânla kapitalizmi çözümlenmede gerekli olduğu oranda ilgilenilmiştir. Son dönemlerde ise kapitalizmin geldiği noktada mekânın bir kaynak ve sermaye olarak görülmesi, tüketim toplumunun mekân üzerinden yeniden üretilmesi ve mekânsal göstergeler üzerinden sınıfsal ayrımların yapılması gibi birçok etmenin etkisiyle mekân artık toplumsal anlamda ve açıklamada sosyolojinin temel kategorilerinden biri haline gelmiştir.

Bir kentin mekânsal tasarımının şekillenmesinde toplumun beden algısının öncelikli olarak yer aldığını belirten Richard Sennett, *Ten ve Taş* adlı eserinde Batı uygarlığındaki kentler özelinde o toplumun beden anlayışının kent mekânlarına etkisini incelemiştir. Din, inanç, iktidar, devlet ve kültürün beden üzerinden kentteki yansımalarını, dönemler boyunca bedenın kent ile kurduğu ilişkiyi ve çok boyutlu olarak mekâna yansıtma biçimlerini aktarır.

Ten ve Taş, mekân sosyolojisi çalışmaları arasında ayrıcalıklı bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentlerin beden algısıyla şekillendiğini belirten Sennett'e göre kendi eseri, şehrin, insanların bedensel deneyimleri yoluyla anlatılan bir tarihidir (s.11).

Sennett, modern kent tasarımını oluşturan belirgin beden algısının dokunma korkusu olduğunu belirtir. Günümüz kent planlamacılarının otuyolların yerini yerleşim bölgelerini iş bölgelerinden, zengin kesimleri yoksul kesimlerden ve aynı şekilde farklı etnik bölgeleri birbirinden ayıracak şekilde belirlediklerini ifade ederek beden algısının şehrin mekânsal

yapısını şekillendirdiğini açıklar. Ona göre günümüzde sıkça karşılaştığımız güvenli siteler “iyi hayat” imgesinden ziyade dokunma duyusu yoluyla yabancı birini hissetme veya karşılaşma riskinden uzak durmayı yani “temassızlığı” temsil eder (s.14).

Sennett, eserinde tek tek şehirlerin belli anlardaki hallerini kesitler halinde ele alarak inceler. Bir savaş ya da devrimin patlak vermesinin, bir binanın açılışının, tıbbi bir keşfin ilanının ya da bir kitabın yayımlanmasının insanların kendi bedenlerine ilişkin deneyimleriyle yaşadıkları mekânlar arasındaki ilişkide önemli dönüm noktalarına karşılık gelen anlar olarak görür (s.17).

Kitapta Atina, Roma, Paris, Venedik, Londra ve New York gibi Batı uygarlığının önemli kentlerinin belli dönemleri incelenerek o dönemdeki beden kavrayışının kentsel mekân tasarımını şekillendirmesi akıcı bir üslupla dile getirilir.

Birinci bölümde Sennett, Antik Atina şehrini ele alır. Giysisiz bedenlerin teşhir edildiği Atina’da çıplak bir beden, güçlü ve medeni bir kişiliği temsil eder. Gösterme, teşhir etme ve çıplaklık kentsel mekâna damgasını vurmakta, şehrin her yerinden rahatça görülebilecek bir alana inşa edilen Pantheon Tapınağı, çıplak beden algısının taşlardaki yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Tapınağın frizlerindeki çıplak, genç, kusursuz ve sakin yüz ifadeli insan figürleri, insanların nasıl görünmesi gerektiği ile ilgili idealleştirilmiş genellemelerdir.

Atinalıların insan bedeni anlayışı, beraberinde farklı vücut sıcaklıklarına sahip bedenler için farklı haklar ve onlara ait farklı kentsel mekânları getirir. Örneğin kadın ve erkeğin farklı vücut sıcaklıkları olduğuna inanan Atinalılar için erkeklerden daha soğuk bir bedene sahip olan kadınların mekânı evlerdir. Erkekler gibi çıplak bedenle kamusal mekânda gezmek uygun görülmez. Böylelikle kadının kamusal alandan dışlanmasıyla cinsiyet ayrımı mekânda billurlaşır. Aynı şekilde köleliğin vücut sıcaklığını düşüren bir durum olduğu düşünülerek çıplak bedene kölelerde de rastlanmaz. Dolayısıyla sınıfsal farklılıkların bedenine açığa çıkarılmasında önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. Çıplaklık, sadece köle ve kadınlar dışındaki erkek yurttaşların gurur duydukları bedenleri için makbuldür.

Sennett, Atinalıların beden ile bina arasında dolaysız bir analogi kurduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle Atinalılar kent formunu yaratmak için fizyolojik beden anlayışlarını kullanırlar. Sennett, Antik Yunan’daki *stoa* ve tiyatro anlamına gelen *theatron*’un rahatça görmeyi sağlayan mimarisiyle çıplak beden imgesinin taşlara yansıması olarak görülebileceğini ifade eder (s. 42-49).

İkinci bölümde Sennett, Antik Atina’da dini inançların farklı beden algılarının oluşmasında etki ettiğini belirtir. Soğuk bedenlerin bazı dinsel ritüellerle itibar kazanmasının mümkün olduğu Atina’da *Thesmophoria* ve *Adonia* adlı iki ritüelden bahseder. *Thesmophoria* soğuk kadın bedenine itibar kazandırmayı amaçlarken; *Adonia* ise kadınlara söz söyleme ve arzu güçlerini ifade etmeyi sağlar (s.60). Dini inançlarla şekillenen farklı bedensel ritüeller mekânın da şekillenmesine etki etmekte; her ritüel ancak kendine ait olan mekânda yapılabilmektedir. Böylelikle dini ritüellerin de kendine özgü mekânları oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde Sennett, İmparator Hadrianus’un Pantheon Tapınağı’nı tamamladığı sıralardaki Roma kenti üzerine odaklanır. Romalıların imgelere ve özellikle de

bedensel geometriye duyduğu inancı ve bu inancın kentsel tasarıma etkisini gösterir. Belli bir tür görsel düzenden yararlanan bir imge algısına sahip olan Romalılarda geometrik bir düzenin sadece kâğıt üzerinde değil bizzat kendi bedenleri üzerinde bulunduğu inanılmaktadır. Bu dönemde insan bedeninin geometrik ilişkilerle biçimlenen simetrik beden yapısı tapınak mimarisine yansıtılmıştır. Adeta beden, mekânı yaratmada kaynak alınan bir referansa dönüşmüştür.

Hadrianus'tan önce mimar Vitruvius, insan bedeninin geometrik ilişkilerle, başta da kemikler ile kaslar, gözler ile kulaklar arasındaki iki yönlü simetriklerle biçimlenmiş olduğunu göstermiştir. Kentleri planlamak için benzer geometrik imgelerden yararlanan başka Romalı mimarların da bulunduğunu belirten Sennett, bu bölümde Roma "ızgara planı" adı verilen kent tasarımının yapılışını anlatır. Romalı şehir tasarımcılarının bir kenti kurarken insan bedeninden yola çıkan organik geometrik bir tasarımla hareket ettiklerini ifade eder.

Dördüncü bölümde Sennett, Hristiyan dini inançlarının Rönesans'ın ilk dönemlerinde Roma şehrinin kentsel tasarımını biçimlendirmesini ele alır. Hristiyanlığın temel doktrini olan eşitlik sayesinde bütün insan bedenleri aynıdır. Bedenler ne güzel ne çirkin ne üstün ne de aşağı olarak sınıflandırılabilir. İmgeler ve görsel formlar artık önemini yitirmiştir. Bu nedenle Hadrianus döneminde Roma'da inşa edilen ihtişamlı hamamlar halkın tümüne hizmet eder. Ancak hamamda yıkanmanın sınıfsal anlamından çok kişisel ve dini anlamı bulunduğu inanılır. Adeta hamam temiz dindarlar ile kirli dünya arasındaki kalıcı bir eşik olarak görülmektedir (s. 124).

Hristiyanlığın resmi din haline gelmesiyle İsa peygamber imgesi kısmen dönüşerek "mazlumların tanrısı", "keramet sahibi" ve "kurtarıcı İsa" yerini "Göklerin İmparatorluğu"na bırakır. Roma'da inşa edilen bazilikalar artık ihtişamı ve gösterişi simgelemektedir. Örneğin Hadrianus döneminde inşa edilen Lateranus Bazilikası'nın dış cephesi sıkıcı, süssüz, heyula gibi tuğla ve beton yığından ibaret olmasına rağmen asıl güç gösterisi fiziksel bir ihtişam ve erotikleşmiş idollerle içeride yapılmaktadır. Böylece Hristiyanlığın ilk zamanlarındaki hem teni hem de taşı aşma arzusu, din kurumsallaşp güçlendiği zaman yerini özenle ve sanatla yapılmış mekanlara bırakır. Hristiyan burada teni reddetmesine rağmen taşın değerine sahiptir (s. 126-127).

Beşinci bölümde Sennett, Orta Çağ'da Hristiyan himayesi ile yeniden canlanan kasaba ve şehirlerde insanların yaşadıkları yerle olan bağlarını güçlendiren göklere kadar uzanan dev kiliseler ve katedraller inşa ettiklerini belirtir. Bu kiliseler bir yere olan bağlılık kadar Hristiyanların cemaat ihtiyacını da ifade eder. Bu ihtiyaç da yeni bir Hristiyan bedeni anlayışıyla biçimlenir. Başka bir ifadeyle Hristiyanlık inancının cemaatleşmesi bedenlerde ve dolayısıyla kentlerde yansımaları gösterir. "İsa'nın yabancı bedeni" Orta Çağ'ın ortalarında, sıradan insanların acılarını anlayabileceği ve onunla özdeşleşebileceği bir bedene dönüşür. "İsa'ya öykünme"ye dayalı Orta Çağ hareketleri içinde insani ve ilahi ıstırap bir araya gelerek kadınlar ile erkekler arasındaki ilişkileri değiştirerek günah çıkarma deneyimini ve yardımseverlik pratiklerini de farklılaştırır. Bu değişimler rahibe ve keşiş manastırlarını, hastaneleri ve imarethaneleri, küçük kiliseleri ve katedralleri de dönüştürmüştür. Artık şehirdeki imarethaneler, hastaneler ve manastırlar kapılarını yabancılara taşradakilerden daha rahat açarak gezginleri, evsiz insanları, terk edilmiş bebekleri ve delileri içeri alırlar. Yeni dini değerlerin etkisi altında olanlar için tapınak, cemaatin bir araya gelme noktası ve merhametin yabancıları birbirine bağladığı mekândır.

On dördüncü yüzyılda Paris'te bir cerrah olan Henri de Mondeville, bedenin yapısı ile şehrin yapısı arasında dolaysız bir benzerlik olduğunu düşünür. Yaptığı cerrahi deneyler sayesinde insan bedeninde merhametin mekanizmasını, yani kriz anında bedenin ısı ve sıvıyı yayma biçimini keşfettiğine inanıyordu. De Mondeville bir ameliyat yapıldığı sırada ve yapıldıktan sonra bedenin bir organının bir başkasının zaafını telafi etme eğilimini gösterdiğini belirtiyordu. Ona göre ameliyat sonunda diğer organlar yaralı organın ıstırabına acıyorlar, bütün ruhlarını ve sıcaklıklarını göndererek onun yardımına koşuyorlardı. De Mondeville bu merhamet tepkisine "senkop" diyordu (s.148-149). Şehri sadece birlikte yaşayan bedenleri sınıflandıran bir mekân olarak görmekten ziyade birlikte yaşayan insanları birbirine bağlayan bir mekân olarak tasavvur eder. Sennett de insan bedenindeki merhametin kentteki yansımaya örnek olarak Notre-Dame katedralini verir. Jehan de Chelles'in inşa ettiği Notre-Dame katedralinin duvarlarının hem alçak hem de kapısız olması merhamet duygusunun taşa vücut bulmasıdır. Evsizlere ve cüzzamlılara kapılarını açan bu katedral, adeta melankoliyi mekânın içinde harmanlar (s.160).

Sennett'e göre bugün Notre-Dame'yi ziyaret edenler katedralin ön kapılarının etrafında gerçek ölçekten biraz daha büyük insan heykelleri görürler. Oyma figürler, bakan kişiyi kendisini kilisenin bir parçası olarak görmeye davet eder. Hristiyanlar kendi bedensel ıstırapları ile İsa'nın ıstırapı arasında bağ kurmaya başladıkları için bu ten ve taş birliği iyice güçlenmiş durumdadır. İnsanlar Kral İsa'dan çok acı ve çile çeken İsa'yla özdeşleşir ve çarmıha gerilme gittikçe daha fazla ve daha gerçekçi bir biçimde betimlenmeye başlanır.

Altıncı bölümde Orta Çağ Paris'inde ekonomik canlanmanın şehrin mekânsal yapısına etki ettiğini belirten Sennett'e göre, ekonomik bir mekân olan sokak hem bir atölye hem de bir teşhir salonu işlevi görür. Bu ekonomik sokak mekanının gelişimi sokak zamanında da bir değişime neden olur. Antik şehirlerin gün ışığına bağımlı sokak ve ticaret zamanları yerini gece geç saatlere kadar bırakır. Yine bu dönemde ortaya çıkan panayırlar, tacirlerin limanlara mallarını getirdikten sonra rahatça satmaları ve sokaklara oranla daha geniş çapta ticaret yapmaları için tasarlanmış mekânlar olarak ön plana çıkar.

Yedinci bölümde Sennett, Rönesans Venedik'ini ele alarak Hristiyanlarda var olan farklılıkların saflığı bozduğu inancından hareketle Yahudi bedenlerin hastalıkla özdeşleştirildiğini belirtir. Bu dönemde hastalıklı bedenlere dokunma korkusunun mekânı şekillendiren ana unsur olarak ön plana çıkması Yahudilerin gettolara kapatılmasının nedenidir. Bulaşıcı hastalıkların taşıyıcısı olduklarına inandıkları Yahudi bedenler tecrit edilir. Belki de etnik/dini temelli mekânsal ayrışmanın ilk örnekleri bu dönemde ortaya çıkar.

Sekizinci bölümde Sennett, 1628 yılında yayınlanan William Harvey'in *De Motu Cordis*'inde vücudun kan dolaşımı hakkındaki bilimsel devrim niteliğinde ortaya koyduğu keşifleriyle yeni bir beden kavrayışının ortaya çıktığından bahseder. Beden algısındaki bu değişim insanların kent ortamından beklentilerinin ve kentsel planların değişmesine neden olmuştur.

Harvey'in kan dolaşımı ve solunum hakkındaki bulguları 18. yüzyılda kentsel tasarımın şekillenmesine etki ederek şehrin insanların serbestçe dolaşım nefes alacakları bir mekân olarak tasarlanmasına neden olmuştur. Kent mekânı tıpkı sağlıklı bir insanın kan hücrelerinin içinde aktığı atardamar ve toplardamarlara benzetilerek şekillendirilmiştir. Örneğin trafik sistemleri bedendeki kan dolaşım sistemini örnek olarak oluşturulmaya

çalışılmıştır. 18. yüzyılda şehir sokakları için “atardamar/arter” ve “toplardamar” sözcükleri kullanılması bu durumun bir yansıması olarak görülebilir.

Dokuzuncu bölümde Fransız Devrimi'nin olduğu dönemde Paris'i ele alan Sennett, devrimin mekânda özgürlük düşüncesini ortaya çıkardığından bahseder. Bu mekânın engelsiz, hiçbir şeyin gizlenmediği ve saydam bir mekân olduğunu belirtir. Devrimcilerin serbest mekân tasavvurları neticesinde Paris'teki XV. Louis Meydanı'ndaki bütün ağaçlar kesilerek arazi boşaltılmış ve her türlü engelden arındırılmış açık mekânlar yaratılmaya çalışılmıştır (s.262).

Onuncu bölümde Sennett, 19. yüzyıl Londra'sını ele alarak bu şehrin örnek teşkil eden bireyciliğinin kent mekânını dönüştürmesinden bahseder. Bireycilik anlayışı sayesinde 19. yüzyıl kentleri planlanırken serbestçe hareket eden bireylerden oluşan bir kalabalık yaratma ve aynı zamanda da örgütlü grupların şehir içindeki hareketlerini önleme amacı güdülmüştür.

19. yüzyıl kent tasarımcıları, şehri atardamarlar ve toplardamarlar içinde hareket edebilen bir beden olarak tasavvur eden Aydınlanma'daki haleflerinin fikirlerinden yola çıkmışlar ama bu düşünceyi yeni bir biçimde kullanmışlardır. Aydınlanmacılar bireylerin şehrin kalabalıkları içinde dolaşmaktan uyarımlar alacağını düşünmelerine rağmen on dokuzuncu yüzyıl şehircileri bireylerin hareket yoluyla kalabalıktan korunacağına inanıyorlardı. Başka bir ifadeyle bedenin kent mekânında aktifleşmesi iktidara karşı pasif bedenlerin ortaya çıkmasını sağlıyordu. Sennett, yüzyıl boyunca bu değişime damgasını vuran üç inşaat projesinin Londra'da Regent's Park ile Regent Street'in inşası, Baron Haussmann döneminde Paris caddelerinin yeniden yapılması ve Londra Metrosu'nun yapılması olduğunu belirtir.

Sonuç bölümünde ise Sennett, çok kültürlülüğün mekânı olan New York şehrini ele alır. New York yüzyılı aşkın bir süredir, çoğu Rönesans Venedik'indeki Yahudiler kadar ayrımcılığa maruz kalmış olan çok çeşitli kültürlerle dolu bir şehir olmuştur. Her kültür kendi mekânını oluştururken hem mekânsal hem de zihinsel olarak içe dönen insanlar New York'u bir erime potasından ziyade terk edilmişlerin veya dışarıda bırakılmışların acılarını iyileştiren ve onurlarını kurtarmak için içlerine döndükleri çok kültürlü bir mekân haline getirmiştir.

Ten ve Taş adlı bu eserde Sennett, kent mekânlarının büyük ölçüde insanların kendi bedenlerinin yaşama biçimleri yoluyla şekillendiğini ileri sürerek mekânları ve mekânlarda var olan toplumsal ilişkileri değiştirmenin bedenlerimize dair kavrayışımızı değiştirerek mümkün olabileceğini belirtir. Eser mekân ve beden sosyolojine ilgi duyanların ve bu alanlarda çalışma yapanların zihinlerini açacak temel bir eser olarak değerlendirilebilir. Kitapta farklı kentler üzerinden bedensel algıların kentsel tasarımı şekillendirmesine örnekler verilmesinin kent mekânına bakışımızı ve kenti algılayışımızı önemli ölçüde etkileyeceği ve değiştireceği söylenebilir.